

Policy Brief No. 9

ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА ВОВЕДУВАЊЕ СОЦИЈАЛНИ ИНОВАЦИИ ВО УСЛУГИТЕ НА
ДОЛГОТРАЈНАТА НЕГА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

POTENTIAL FOR SOCIAL INNOVATION IN LONG-TERM CARE IN NORTH MACEDONIA

Authors: Dushan Tomsic, Aleksandra Slavkoska, Ankica Ivanovski

Date October 2023

Co-funded by
the European Union

This document has received financial support from the European Union Programme for Employment and Social Innovation “EaSI” 2014-2020 (VS/2020/0258). For further information please consult <http://ec.europa.eu/social/easi>. The information contained in this publication does not necessarily reflect the official position of the European Commission.

ДОЛГОТРАЈНАТА НЕГА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Република Северна Македонија е земја со постојан надолен тренд на стапката на наталитетот и фертилитетот, а со растечка стапка на морталитет повисока од таа во ЕУ. Иако очекуваниот животен век постепено се зголемува, сепак е повеќе од пет години пократок од тој во ЕУ. Стапката на смртност во сите категории се намалува, особено се бележи намалување во изминатиот период во сегментот на новороденчиња, доенчиња и деца, сепак, сè уште истата е скоро двојно повисока од ЕУ.

Северна Македонија имала резидентно население од 1,84 милиони лица во 2021 година. 17,2% од вкупното население биле во возрастната група над 65 години, додека 3,1% од вкупното население биле во возрастната група над 80 години. 94 412 лица имале одредена попреченост, од кои 51 753 лица се на возраст над 65 години (5,14% од вкупното население, 54,82% од лицата со попреченост) (Државен завод за статистика, Попис 2021 година).

Потребата за воведување на моделот за долготрајна нега е сè повеќе присутна во Република Северна Македонија. Моделот се однесува на корисници на услуги на кои им се обезбедува пристап на квалитетна социјална и здравствена заштита во институциите и надвор од институциите. Формата на услугите во домот, односно помош и нега во домашни услови, одмената на семејната грижа и личната асистенција добиваат на значење. Втор аспект, еднакво битен за организирано функционирање на услугите за долготрајната нега, е децентрализацијата на социјалните услуги на локално ниво низ целата држава. Исто така, отворањето на мали резиденцијални домови за стари лица во сите региони во државата е исклучително важно заради обезбедување на пристапност и достапност на услугите за сместување.

Во **здравствениот сектор**, постои широк пристап до здравствена нега поради релативно добра географската дистрибуција на примарната здравствена заштита и висока покриеност на превентивната здравствена заштита и имунизација. Меѓутоа, состојбата во сегментот на примарната здравствена заштита се влошува заради намалување на бројот на матични лекари (пензионирање и премин во други нивоа на здравствена заштита).

Во областа на здравствените услуги, долготрајната нега е регулирана во Законот за здравствена заштита (2012) и Законот за здравствено осигурување (2000) каде се утврдуваат правата на здравствената заштита на граѓаните, односите и правата во областа на здравственото осигурување, постапката за користење на здравствената заштита и системот и организацијата на здравствената заштита. Здравствениот систем обезбедува одредена медицинска нега и болничка грижа во институциите или болниците, геријатриските домови, како и преку патронажната служба и домашната посета.

Приватните здравствени установи се вклучени во јавното здравство преку можноста да склучуваат договори за вршење на здравствени услуги со Фондот за здравствено осигурување. Денес Фондот има склучено договор со повеќе од 4000 субјекти, од кои само нешто над 100 се јавни, а останатите се приватни здравствени установи. Проширувањето на бројот на договорни субјекти, зависи од проширување на медицинската-здравствената мрежа на Министерство за здравство.

Главен извор на финансирање е задолжителното здравствено осигурување. Старите лица, како посебно важна категорија на приматели на услуги за долготрајна нега добиваат здравствено осигурување врз основа на пензија (старосна пензија, инвалидска, семејна и земјоделска пензија) и во согласност со Законот за социјална заштита врз основа на право на: гарантирана минимална помош, сместување во резиденцијални установи, згрижувачки семејства, користење на паричен надомест за помош и нега од друго лице ако лицето не може да се осигура врз друга основа и лице опфатено со организирано самостојно живеење со поддршка.

Системот на **социјална заштита** обезбедува нега во установи за стари лица - домови за стари лица, установи за лица со попреченост (кои се во процес на трансформација во услуги во заедница), како и услуги во заедницата и во домот - дневни центри, домашна нега и помош, лична асистенција, служби за домување (на пример, социјални служби во заедницата за лицата со попреченост), сместување во згрижувачки семејства, поддржано живеење, одмената на семејната грижа, итн. Општините, заедно со центрите за социјална работа, се одговорни за обезбедување на овие услуги во соработка со локални организации и институции. Покрај социјалните услуги, лицата со потреби за долготрајна нега имаат право и на паричен надоместок (надоместок за помош и нега од друго лице).

Законот за социјална заштита (2019), дополнет со опсежна подзаконска регулатива и Законот за социјална сигурност на старите лица (2019) се главните законодавни акти што ја регулираат областа. Едно од основните начела е давање услуги според потребите на корисниците. Подзаконските акти ги дефинираат минималните стандарди за давање на секоја од услугите, претежно во однос на потребниот персонал, програма за работа, простор и опрема.

Постојат 39 лиценцирани даватели на социјални услуги во домот и во заедницата кои обезбедуваат услуги на повеќе од 1300 корисници. Петте јавни установи домови за стари лица можат да примат околу 780 корисници, додека 40 приватни домови за стари лица даваат нега на приближно 1570 стари лица.

ПРЕДИЗВИЦИ И НАСОКИ ЗА ПОЛИТИКИТЕ НА ДОЛГОТРАЈНАТА НЕГА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Главната цел е унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега согласно со стандардите и практиките на ЕУ.

За постигнување на оваа цел во **здравствената заштита**, треба да се постигнат следниве резултати:

- (1) Остварување на правата на пациентите;
- (2) Елиминирање на нееднаквостите во здравствената заштита и обезбедување на еднаков пристап до здравствената заштита;
- (3) Унапредување на стандардите и квалитетот на здравствената заштита (натамошни инвестиции во простор, опрема, кадар);

- (4) Обезбедување на соодветна здравствена заштита на ранливите групи на население;
- (5) Унапредување на пристапот до здравствена заштита на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација;
- (6) Создавање на услови за еднаков пристап на услуги за долготрајна нега, преку креирање на законски рамки и проценка на потребите на корисниците;
- (7) Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, согласно со националните и европските стандарди;
- (8) Зголемен пристап до услуги за долготрајна нега, преку ефикасна децентрализација на истите и промоција на јавно - приватно партнерство и создавање на систем за стандардизација и обучен кадар за долготрајна нега;
- (9) Промовирање и зајакнување на вонинституционалната форма на долготрајна нега и промовирање на правото на избор преку јавни кампањи, како и создавање на одржлив финансиски систем со мерки за обезбедување на сигурни средства за одржливост на моделот за долготрајна нега.

За унапредување на **системот на социјалните услуги** е неопходно:

- (1) Да се продолжи со развој на социјални услуги во домот и во заедницата;
- (2) Отворање на резиденцијални установи за грижа на стари лица;
- (3) Поттикнување на плурализација и децентрализација на социјалните услуги;
- (4) Промена на формулата за финансирање на услугите за социјална долгорочна нега (комбинација од државна субвенција и партиципација на корисниците);
- (5) Ревизија на стандардите за квалитет за давање на услугите со цел зајакнување на корисниците;
- (6) Зајакнување на системот за следење на ефективноста и обезбедувањето на квалитетот на социјалните услуги; и
- (7) Вложување во негувателите и останатиот персонал вклучен во давање на негата и обезбедување на пристојни услови за работа.

ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА ВОВЕДУВАЊЕ НА ИНОВАЦИИ НА УСЛУГИТЕ ЗА ДОЛГОТРАЈНАТА НЕГА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Поттикнувањето на развојот на услугите на долготрајна нега е приоритет на Владата на Република Северна Македонија и во последните години беа направени значителни инвестиции во развојот на нови социјални услуги. Законот за социјална заштита од

2019 година и релевантните подзаконски акти (Правилник за поблиски услови, образецот за бодовна скала, начинот и постапката за доделување на средства за обезбедување на иновативни или интервентни социјални услуги, 2021 година) антиципираат промени во потребите за нега и овозможуваат воспоставување иновативни социјални услуги. Сепак, и покрај поволната правна рамка, обезбедувањето одржливост на иновациите може да биде предизвик бидејќи најчесто бара дополнителни измени на правната рамка и финансирање од државата.

Согласно Законот за социјална заштита, општините имаат надлежност да воспостават социјални услуги на локално ниво. Општините дури можат да соработуваат со други општини за задоволување на потребите за нега на регионално ниво. Таквата поставеност обезбедува поволна почва за социјални иновации во согласност со локалниот контекст и потреби.

Еден ограничувачки фактор е тоа што иновациите главно се воведуваат преку проекти и прашањето за нивната одржливост најчесто се поставува во подоцнежна фаза на спроведување на проектот. Во таа фаза, институциите, особено од другите сектори не се спремни да усвојат нови практики доколку тие значат отстапување на вообичаениот начин на работење и високи трансакциски трошоци за воведување на промените. Затоа, важно е да се мобилизираат релевантните засегнати страни уште во фазата на дизајнирање и осмислување на услугата. Теоријата на промени е нов пристап што се примени на националната работилница што се организираше во рамки на проектот InCARE, на која претставници од институции и организации од секторите социјална заштита и здравство изработија мапа на теоријата на промени што ќе придонесе за развој на националните политики на долготрајна нега. Пристапот на Теоријата на промени беше можност да се дискутира за предизвиците во обезбедувањето на долготрајна нега, како на пример недоволна соработка и координација при обезбедувањето на здравствените и социјалните услуги.

Демографските промени и големата миграција се дополнителен аргумент за иновации во долготрајната нега, вклучувајќи го и начинот на финансирање на негата. Пандемијата на КОВИД-19 покажа дека иновациите, како што е „Итно копче“, може да ја донесат потребната флексибилност за справување со кризни ситуации.

ИСКУСТВА И ПРЕПОРАКИ ОД ПИЛОТИРАЊЕ НА УСЛУГАТА „ИТНО КОПЧЕ“

Пилотирањето на услугата на „Итно копче“ преку проектот InCare од страна на Црвениот крст на Република Северна Македонија беше насочено кон 50 изнемоштени постари лица кои живеат независно во своите домови и примаат домашна поддршка преку локалниот центар за нега, но чии потреби за нега се недоволно исполнети од тековната услуга.

Системот на „Итно копче“ претставува услуга достапна 24/7, која корисниците од постарата популација ќе може да ја користат во своите домови, преку притискање на аларм уредот, предвиден да го носат на себе, секогаш кога ќе се најдат во состојба

која што не е животозагрозувачка, но е доволно сериозна и има потреба од итност, прва помош и поддршка.

Преку специјализирани уреди корисниците имаат можност да стапат во комуникација со операторите од Контакт центарот на Црвениот крст, за што беше подготвена софтверска апликација и воспоставена техничка опрема за целокупна функционалност, преку кои лицата добиваат брз и ефикасен пристап до соодветна поддршка и помош, од страна на стручни лица и спасители при итен случај на Црвениот крст. Тимовите по прва помош, телефонските оператори и спасителите при итен случај, се обучени за дејствување во рамките на сервисот и активностите кои се спроведуваат на терен.

Пилотирањето јасно покажа дека „Итно копче“ по својата природа е социјална услуга. Повеќето од корисниците имаат потреба од советување или психосоцијална поддршка. Имаше ограничен број корисници со медицински состојби кои бараат итно внимание и третман. Со оглед на ова, услугата „Итно копче“ треба да се обезбедува заедно со сродната услуга помош и нега во домот и многу потребните услуги за помош при превоз. Давањето на услугите како составен дел на системот за социјална заштита бара измени на законодавството за социјална заштита (подзаконски акт/и), т.е. поставување на национални стандарди и цена на чинење по единица за испорака на услугата. Искуството од пилотирањето, како и потребите и мислењето на корисниците треба да се имаат предвид при измената на законодавството.

Неопходно е да се продолжи со зголемување на достапноста и промоцијата на услугите за да се осигури дека „Итно копче“ ќе стигне до целната популација. Ова вклучува сеопфатни активности за информирање на заедницата, стратешки партнерства со даватели на здравствени услуги и искористување на дигиталните платформи за ефективна промоција.

Услугата е трудоинтензивна. Имајќи ги предвид ограничените човечки ресурси на Црвениот крст, услугата би можела да биде давана од други лиценцирани провајдери, кои ќе ја користат платформата на Контакт центарот на Црвениот крст со оглед на големите почетни инвестиции во развој на софтвер за испорака на „Итно копче“.

Услугите на превоз би можеле да бидат организирани и финансирани од општините. Просечниот годишен трошок на општинско ниво се проценува на околу 12 000 евра и затоа не треба да претставува значителен товар дури и за помалите општини. Постаро лице со потреба од поддршка во просек ќе ја користи услугата 4-6 пати годишно.

Во однос на финансирањето на услугата, покрај трошоците што би ги покривала државата/општината, би можело да се предвиди и партиципација од страна на корисниците. За да се обезбеди одржливост и интеграција на услугата на долг рок, Црвениот крст на Северна Македонија, со Министерството за труд и социјална политика ќе продолжи да ги истражува најостварливите модели на финансирање, кои би вклучиле партиципација во цената од страна на корисниците и покриеност од страна на државата во рамки на програмата за социјалната заштита или во долгорочна перспектива од Фондот за здравствено осигурување. Сервисите би можеле да добијат и поддршка за отворање работни места во рамки на националниот Оперативен план за активни мерки за вработување.

Постои потреба да се продолжи со инвестирање во нови услуги на нега во заедницата и во домот. Но, повиците на Министерството за труд и социјална политика за формирање нови сервиси треба да го стимулираат и формирањето иновативни услуги. Успешното спроведување на „Итно копче“ ја покажа потребата од иновативни услуги во заедницата кои можат да донесат додадена вредност во здравствениот и социјалниот систем.

Формалната соработка со Итната помош е ограничена со законската регулатива за здравствена заштита, која дозволува оваа услуга да се обезбедува исклучиво од здравствени установи и лекари. Регулацијата за здравствена заштита треба да се измени за да им се овозможи на давателите на „Итно копче“ да ги упатуваат корисниците во животозагрозувачка состојба за лекување и третман во службите на Итната помош.

InCARE (Supporting **In**clusive development of community-based long-term **CARE** services through multi-stakeholder participatory approaches) aims contribute to the design of a coordinated approach to the development of national long-term care policy and care services at local and regional level, by establishing socially innovative and participatory decision-making processes. We work with care users, care providers and policymakers in Spain, Austria and North Macedonia to design, implement and scale-up innovative care services.

More information on the project's website:
<https://incare.euro.centre.org/>

Recommended citation:

Томшиќ, Д., Славкоска, А., Ивановски. А (2023) Потенцијал за воведување социјални иновации во услугите на долготрајната нега во Северна Македонија. InCARE Policy Brief No 9.

